

РЕФЛЕКСИВНА ПРИРОДА НА ЕГО-СЪСТОЯНИЕТО ВЪЗРАСТЕН

Ирена Левкова

Пловдивски университет „Пайсий Хилендарски“

Резюме. В световната психологическа литература състоянията на егото са относително слабо изучени, и то предимно чрез техните поведенчески аспекти. Докладът представя една хипотеза за природата на Възрастния, базирана върху теоретичните възгледи за рефлексията, посредством която могат да бъдат обяснени специфичните функции, осъществявани от това състояние на егото.

Keywords: Reflection, Ego state, Adult

Всяко научно познание и система притежават както достоинства, така също имплицитната възможност поради своята специфика да поражда неправилни тълкувания, пропуски и дори откровени грешки. Аналитичните и терапевтичните психологически направления поради своя типичен обект на изследване – хора с проблеми, невротични и психотични личности, поради относителната ограниченост на методите, с които си служат, и стеснения характер на поставяните цели, поражда специфични пропуски и грешки, свързани с недостатъчното познаване на психиката и психологията на здравия, успешно развиващ се и развит индивид. Това води до някои трудности и неясноти в описанието и разбирането на същността на ключови понятия, както вече беше посочено (Levkova, 2014: 227 – 236; Levkova, 2015).

Идеята за структура на личността, изградена от три състояния на егото, е основополагаща в теорията на транзакционния анализ (ТА). Състоянията на егото са идентифицирани в практиката на консултирането в резултат на изключително проникновените наблюдения на Пол Федерн и Ерик Бърн и описани изключително образно и живо от създателя на теорията на транзакционния анализ Е. Бърн и редица автори след него. Тези описания обаче не са подкрепени с други изследователски методи, освен наблюдението и естествения експеримент, и това е причината често пъти състоянията на егото да се приемат не като реално съществуващи психични явления, а като метафори, които позволяват на консултацията да се ориентира по-точно в поведенческите реакции на своите

клиенти/пациенти. Изключение правят публикациите на Р. Ърскин, който в анализа на състоянията на егото разкрива определени страни на тяхната специфика и трайно въвежда в терминологията и теорията на ТА понятията археопсихика (като основа на его-състоянието Дете), екстеропсихика (чието проявление се явява Родителят) и неопсихика (Възрастният) (Erskine, 1988). Както посочват Г. Съмърс и К. Тюдор, в литературата по ТА много внимание е отделено на миналото (его-състоянията Родител и Дете) по отношение на структурните и функционалните модели, методологията и техниките, като по-малко вниманието се е съсредоточавало върху настоящето от гледна точка на его-състоянието Възрастен (Summers & Tudor, 2000). Въпреки това ограниченият брой публикации, насочени към изясняване същността на его-състоянията, и концентрирането на изследователите преди всичко в процесите, осъществяващи се в консултативните срещи, води някои от тях до напълно неприемливи идеи в опита все пак да бъде изяснена природата на състоянията на егото. Като най-краен опит в тази посока се явяват идеите на Тони Уайт за природата на его-състоянието Възрастен, като произтичащо и явяващо се съставна част от его-състоянието Родител. Моделът, предложен от него, е двукомпонентен, а не трикомпонентен, както е в оригиналната теория на Бърн, като структурата на личността се разглежда съставена от Родител и Дете, а Възрастният се явява част (макар и съществена) от Родителя (White, 1984).

Според модела на Уайт его-състоянието Възрастен не притежава самостоятелност и собствена, характерна само за него, природа и специфика и особеностите му, като част от Родителя, се състоят в инкорпорирането на данни, които са логически по своята същност. Този модел беше подробно дискутиран от автора в друга публикация и беше изразено принципното несъгласие с него (Levkova, 2015). „Предложените по-горе разсъждения и изведените от тях следствия, на практика, унищожават най-голямото „завоевание“ на транзакционния анализ – идеята за съществуването на една самостоятелна, в по-голяма или в по-малка степен независима от външните и вътрешните влияния, част от личността, функционираща по законите на самостоятелното изучаване на света, възплъщаваща в себе си способността за логическо мислене, за решаване на проблеми и поставяне на нови задачи, за обективно оценяване на действителността, а по-късно – за критично оценяване и на себе си, т.е. на записите в другите две его-състояния – и това е Възрастният. Това състояние на егото, явявайки се независимо от опита на предишните поколения и въздействията на „по-силните“, независимо от вътрешните емоционални реакции, всъщност е отговорно за позитивното развитие както на отделния индивид, така и на човечеството. Съществуването на Възрастния дава отговор на въпроса как човечеството се развива и постига нови завоевания както в научната област и в сферата на практиката, така също и във формулирането на нови житейски идеи и ценности“ (Levkova, 2015: 79).

Остава обаче не напълно изяснен въпросът за природата на Възрастния като състояние, което не е „на запис“, каквито се явяват Родителят и Детето. Един възможен отговор на въпроса за специфичната природа на това състояние на Егото можем да получим, разглеждайки същността и особеностите на рефлексията. В. Василев е българският автор, посветил най-много и най-задълбочени изследвания и публикации по темата за рефлексията и рефлексивността, продължавайки основни философски и психологически традиции, като последните са свързани с школата на В. Давидов.

Според В. Василев различаваме няколко гледни точки по отношение на рефлексията. Основната, естествено, е философската – идеята за рефлексията възниква първоначално като проблем на философското мислене. Василев посочва, че „В класическата традиция на Фихте и Хегел рефлексията е основен метод за изследване на знанията;...“ (Vasilev, 1993: 5). Рефлексията, като процес на дейността, се свързва с ученията на Дж. Лок, Г. Лайбниц, Е. Хусерл (Stamatov, 1993: 11).

От психологическа гледна точка, „рефлексията се сближава до пълна идентичност със синтетичната (синтезиращата) дейност на мисълта в хода на построяването на система от знания“ (Vasilev, 1993: 5). Василев и Джалдети определят рефлексията по следния начин: „Обръщайки се към традициите на класическото (и най-вече Хегеловото) схващане за рефлексията, както и към разнообразните съвременни изследвания за нея, ние ще я представим обобщено като социокултурно детерминирано, инструментално (оръдийно) самопознание – познание на собственото мислене, собствената дейност, собствената личност“ (Vasilev & Dzhaldeti, 1990: 17).

Хаджиали и колектив извеждат „няколко ключови елемента в съдържателната структура на самото понятие рефлексия. Тя е (1) процес, който изисква активен ангажимент от страна на индивида; (2) рефлексията възниква, когато индивидът се намира в трудно решима ситуация (дилема) или преживяване; (3) процесът на рефлексия включва изследване на собствената познавателна дейност или чертите на собствената личност, на нечии отговори, убеждения и предпоставки в контекста на ситуацията, в която се намира, и с наличните способности за действие; (4) резултатът от рефлексивния процес е цялостна интеграция на нови схващания (разбирания) за извършените познавателни действия и личностни качества“ (Hadzhiali et al., 2014: 7). Чрез рефлексията може да се излезе извън пределите на съществуващата система от знания и да се породят ново знание. „Да се формира теоретично знание, означава не само да се въведат редица теоретични принципи, но също и да се построи определена система на опита, съответстваща на това знание“ (Vasilev, 1993: 5).

Ако анализираме това, което знаем за функционирането на личността в его-състоянието Възрастен, ще видим, че в речника на термините в ТА Възрастният се определя като „его-състояние, което се занимава с реалността

„тук и сега“ (Tilney, 2001: 2). Пак според Т. Тилней Възрастният се свързва с „отговор, който е подходящ за текущата реалност“ (Tilney, 2001: 2). А подходящият, съответстващ на реалността отговор е невъзможен без такава система на опита, която да съответства на системата на обективно познание, доближаваща се до разкриването на научната истина, на реалните теоретични принципи. Така Възрастният е „отговорен“ за ново знание, за излизане извън пределите на „записите“ именно чрез осъществяването на рефлексията. Според К. Тюдор его-състоянието Възрастен притежава характеристиките да бъде, от една страна, интегративно състояние на егото, а от друга – интегриращо (Tudor, 2010: 10). И докато его-състоянията Родител и Дете са ехо от миналото, то интегрираният и интегриращ Възрастен присъства в настоящето и е центриран в него (Tudor, 2010:10). Само така той може да изпълнява интегриращи функции в структурата на единната личност. Внимателният анализ на посочените дотук особености, които характеризират рефлексията: познание на собственото мислене, собствената дейност; активност от страна на индивида; възникване на рефлексията в трудно решима ситуация или преживяване; изследване на нечий отговори, убеждения и предпоставки в контекста на ситуацията, в която се намира, и с наличните способности за действие; резултат – цялостна интеграция на нови схващания (разбирания) за извършените познавателни действия и личностни качества – всички тези особености характеризират Възрастния като специфично състояние на Егото в неговата насоченост за изучаване, проверка и действия, насочени към външния за личността свят.

Другата съществена особеност на рефлексията като такава се заключава в това, че „чрез рефлексията съзнанието прави от себе си нещо различно за себе си. Тя осигурява разделянето на съзнанието на „Аз“ като познаващ и познаван „Аз“, което е условие за себепознание и себепреживяване“ (Stamatov, 1993: 13 – 14). „Чрез рефлексията съзнанието встъпва като разширяващо себе си съзнание, като проблематизиращо себе си съзнание, като никога несъвпадащо със себе си съзнание, като освобождаващо себе си съзнание“ (Stamatov, 1993: 14). Т.е. рефлексията е и саморефлексия, самопознание. Това описание съответства на другата важна функция, която изпълнява его-състоянието Възрастен в психичния живот на човека. То единствено от трите състояния на егото е способно да осъществи вътрешна промяна в личността. Възрастният след определена възраст в онтогенетичното развитие на индивида става способен и започва да извършва процес на преразглеждане на записите в Родителя и Детето. Записите в тези две състояния на егото не могат да бъдат изтрити, но чрез това преразглеждане става възможно те да бъдат спрени, изключвани, когато са преценени като неподходящи, неадекватни на протичащата ситуация. Това преразглеждане по същността си представлява саморефлексия. Преобразуването на ранната жизнена по-